

PREMISELE ECONOMICO-SOCIALE ALE CONSTITUIIRII ROMÂNIEI INDEPENDENTE

DAN BERINDEI

Independența României are puternice temeiuri în însăși evoluția țărilor române. Profundele transformări pe care le-au cunoscut aceste țări în domeniul economic și social începînd de la mijlocul secolului al XVIII-lea și în primele trei sferturi ale secolului al XIX-lea, în cursul procesului de destrâmare a feudalismului și de ascensiune a capitalismului, s-au răsfrînt pe plan politic. Unitatea, independența și modernizarea¹, într-o strinsă interdependentă, s-au impus ca obiective majore ale națiunii care-și trăia propriul proces de dezvoltare, anul revoluționar 1848 marcînd maturizarea ei, ca o rezultantă a profundelor mutații socio-economice sus-amintite. Între Principatele supuse pînă în 1821 stăpînirii domnilor fanarioți, menite a forma nucleul viitorului stat modern și statul național român făurit în 1859 saltul a fost uriaș, el fiind înregistrat în cursul a mai puțin de o jumătate de secol. Un vizitator al Bucureștilor, capitala Țării Românești și viitoarea capitală a statului român, scria în 1829 : „Nu este un oraș european“². „Privind cineva strada Mogoșoaiei, în apropierea teatrului — descria centrul aceluiasi oraș un contemporan numai cu treizeci de ani mai tîrziu — se crede strămutat într-o din cele dintii capitale a Europei“³; iar în 1877 scriitorul rus Vsevolod Garšin descria astfel Bucureștii : „Orașul acesta are un aspect absolut european, cel puțin străzile pe care am trecut noi. Oriental a rămas numai faptul că străzile sunt înguste și întortocheate. În schimb, pavajele sunt admirabile, există instalații de gaz de iluminat ,tramvaie cu cai, case și prăvălii frumoase“⁴. Aceste notații sunt edificatoare în definirea unor mutații, care afectînd în primul rînd marile centre urbane se răsfringeau firesc, chiar și într-o măsură mai restrînsă, asupra întregii țări, iar transformările de natură economică și socială ce-au avut loc în același răstimp explică de ce s-a putut realiza saltul menționat, de ce statul național s-a putut constitui și de ce cucerirea independenței s-a impus ca o necesitate imperioasă.

1. Vezi Dan Berindei, *Unité, modernisation et indépendance dans le procesus de constitution de la Roumanie (jusqu'en 1840)*, în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, vol. V, București, 1975, p. 121—140.

2. G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 270.

3. Winderhalter, *Trecutul, prezentul și viitorul*, în „Românul“, nr. 11 din 27 ianuarie / 8 februarie 1859, p. 42—43.

4. G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 436

Hotărîtor a fost în amplul și multilateralul proces de mutații, momentul Unirii Principatelor, care a deschis o cale largă modernizării țărilor române. La 6 decembrie 1859, într-un amplu mesaj, în care erau trasate liniile directorii ale evoluției societății românești, domnitorul Cuza legă „calea procesului“ de Unirea „mai strinsă“ și de Neatârnarea „mai deplină“⁵. El definea astfel sarcinile ce revineau tînărului stat național: „Avem tot de creat; avem să intemeia creditul nostru public, să deschidă drumuri, să face poduri, să împodobi și să sănătoși orașele, să largi porturile, să înflorească comerțul, să încurajeze industria, să întărească armata, să săpe canaluri, să întinde linii de drum de fier pe suprafața pămîntului nostru pentru înlesnirea comunicărilor și într-un cuvînt a dezvoltă toate stabilimentele publice“⁶. Era evident că îndeplinirea acestui program menit să tinere România trăsăturile unui stat modern, era corelată cu independența. Dezvoltarea tuturor domeniilor economice românești a concurat la crearea unor puternice premise pentru modificarea statutului internațional al statului național român, pentru afirmarea sa ca o entitate europeană de sine stătătoare.

Analiza diferențelor sectoare ale economiei și a evoluției lor în secolul XIX și îndeosebi în deceniul premergător cuceririi independenței României este revelatoare în a dezvălui premisele procesului politic al eliberării statului național român. Avem de-a face pe de o parte cu o dezvoltare multilaterală de necontestat, iar pe de altă parte ca stavile ce se cereau încă înălătură și pentru desființarea cărora independența să impună ca o necesitate imperioasă.

După 1829 agricultura primise un puternic avînt în Principate prin integrarea accentuată a producției cerealiere românești în schimbul economic mondial. De aici însă și contradicțiile, care au dus la revoluția din 1848, cadrele strîmte ale orînduirii în finîță trebuind înălătură, progresul necesar în noile condiții ce se creaseră, o dată cu suprimarea monopolului otoman asupra producției cerealiere, neputînd fi asigurat în tiparele feudale. Trebuie însă remarcat că pătrunderea din ce în ce mai accentuată a elementelor capitaliste — dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial, începuturile unei tehnici moderne și utilizarea muncii salariale — a avut loc și în perioada de tranziție de la feudalism la capitalism, deschizînd drum nouului în această importantă ramură a economiei⁷. Cu toată represiunea din 1848—1849, menținerea mai departe a relațiilor feudale în agricultură n-a mai fost posibilă, problema agrară dominând prin acuitatea ei țările române la mijlocul secolului al XIX-lea.

5. Mesagii, proclamații, răspunsuri și scrisori oficiale ale lui Cuza Vodă, Vâlăii de Munte, 1910, p. 30.

6. Ibidem, p. 14.

7. Pentru problema agrară în această perioadă: Marcel Emerit, *Les paysans roumains depuis le traité d'Adrinople jusqu'à la libération des terres* (1829—1864), Paris, 1937; Ștefan Pascu, *Le question agraire dans les Pays Roumains à l'époque*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, IX (1970), nr. 4, p. 661—676; Ilie Corbus, *L'agriculture en Valachie durant la première moitié du XIX-e siècle*, București, 1969; Apostu Stan, *Le problème agraire pendant la révolution de 1848 en Valachie*, București, 1971.

Dacă în Transilvania această problemă și-a găsit rezolvarea, desigur în limite burgheze, în timpul revoluției din 1848—1849 și în perioada imediat următoare, în Principate, ca și în Basarabia, ea n-a mai fost soluționată decit în cel de-al șaptelea deceniu al secolului. Reforma agrară efectuată în 1864 în Principatele Unite a avut o deosebită însemnatate în procesul complex de organizare a statului modern român. Ea a stărnuit noi relații în agricultură, deschizind mai larg porțile procesului de modernizare în această ramură și totodată a contribuit la progresul întregii economii⁸.

„Astăzi — remarcă Petre S. Aurelian, economist de seamă român — la sfîrșitul celui de-al optulea deceniu al secolului al XIX-lea — trei pătrimi din populațiunea țării se ocupă cu agricultura. Comerțul nostru cu țările străine este alimentat cu produse agricole. Finanțele statului, mijloacele cu care se întîmpină toate cheltuielile publice, se culeg mai toate de la agricultori. Armata noastră este în mare parte compusă din copiii cultivatorilor⁹. Același economist consideră în mod îndrituit că „sînt puține stături care să întrunească ca țara noastră situaționi topografice pre cît de variate pre atît de priincioase pentru agricultură și industrie“¹⁰. Neîndoieșnic că solul României favorizează dezvoltarea agriculturii, „Terenurile agricole ale României — remarcă tot Aurelian — sunt dintre cele mai fertile și putem afirma că nu există țară în Europa, afară de Rusia, unde să se găsească, potrivit cu suprafața totală, o întindere mai mare de pămînturi roditoare“¹¹.

Este însă drept că tehnica a continuat și după 1864 să nu fie la nivelul celei din țările cele mai înaintate¹². „A cause des circonstances économique dans lesquelles se trouve la Roumanie, le système de culture qu'on y pratique présente surtout le caractère extensif; en effet, avec un territoire très-étendu, une population peu nombreuse, des capitaux insuffisants, des voies de communication peu développées, des relations commerciales encore restreintes, le système intensif, qui demande des conditions tout opposées, ne saurait exister“. Caracterizarea aceasta dată în 1867 de P. S. Aurelian și Alexandru Odobescu¹³ a fost menținută și în 1866 de M. Obedenaru¹⁴, ceea ce indică limpede că în această privință lucrurile nu se schimbaseră prea mult în curs de un deceniu. *Cu toate ucestea, un început se făcuse.* Dacă în 1865 existau în Principatele

8. Vezi N. Adăniloae, Dan Berindei, *La réforme agraire de 1864 en Roumanie et son application*, București, 1964; vezi și versiunea română, mai amplă: *Reforma agrară din 1864*, București, 1967.

9. P. S. Aurelian, *Terra nostra. Schițe economice asupra României*, ed. a II-a revăzută și adăosă, București, 1880, p. XIX.

10. *Ibidem*, p. 1.

11. *Ibidem*, p. 56.

12. Vezi pentru stadiul de dezvoltare a agriculturii în perioada analizată: I. Adam și N. Marcu, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României (după reforma din 1864)*, vol. I, București, 1956.

13. *Notice sur la Roumanie principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale*, Paris, 1868, p. 52.

14. M. G. Obédénare, *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes*, Paris 1876, p. 94—95.

Unite 101 secerători perfecționate și 312 batoze, în 1874 se ajunsese la 469 secerători perfecționate și la 989 batoze, (deci creșteri de aproape 50%, respectiv 300%), totuși din cele 185.835 pluguri existente în 1874 doar 37.661 erau considerate „perfecționate”¹⁵ (în schimb, în 1905, numărul acestor pluguri depășește 300.000)¹⁶.

Terenurile arate au crescut între 1865 și 1874 cu o treime, de la 2.221.862 hectare la 3.303.205 hectare¹⁷. Acestea li se adăugau 102.084 hectare de vii, 2.544.214 hectare de pășuni și finețuri, 2.014.923 hectare de pădure și 3.787.183 hectare de pământuri necultivate¹⁸. În ordinea întinderii culturilor, porumbul se situa pe primul loc (1.278.092), urmat de grâu (992.106 hectare), de orz (354.023 hectare), de secără (103.721 hectare), de ovăz (99.242 hectare) și de mei (90.630 hectare)¹⁹. Rapița, plantă industrială, cunoscuse o extindere în curs de două decenii. „De unde la început să semăna cel mult zece pină la cincisprezece mii de pogoane — remarcă P. S. Aurelian —, astăzi întinderea cultivată se apropie de 200 de mii de pogoane”²⁰. Mai existau culturi de in, cîneapă, difeterminate legume, tutun, livezi cu arbori fructiferi și începuturi încă experimentale de cultivare a sfecliei de zahăr²¹.

Dacă suprafața agricolă crescuse după reforma din 1864, în schimb se înregistraseră producții nu totdeauna satisfăcătoare (fapt datorat în parte unor factori naturali), ca și scăderea numărului animalelor domestice, explicată în parte prin creșterea culturilor. De la 506.104 cai în 1860, se trecuse în 1873 la 426.859 cai²², vitele scăzuseră de la 2.751.168 capete la 1.886.990 capete, deci de la o vită la 4 1/2 hectare la o vită la 6 hectare²³. Oile înregistraseră o scădere mai redusă, trecindu-se de la 4.819.900 de capete în 1860, la 4.786.317 capete în 1873²⁴, iar numărul porcilor scăzuse cu o cincime — de la 1.088.737 capete se trecuse la 836.944 capete²⁵. După 1864, agricultura românească nu reușise deci să adapteze creșterea animalelor domestice noilor sale structuri.

Agricultura din România era încă paralizată în preajma cuceririi independenței țării de impletirea relațiilor capitaliste cu puternice rămășițe feudale, de faptul că cea mai mare parte a pământului continua

15. *Notice sur la Roumanie...*, p. 52; M. G. Obédénare, op. cit., p. 95; V. Maciu, *Dezvoltarea capitalismului în România între 1864 și 1878*, în *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 449.

16. Statistica mașinilor și uneltelelor agricole întrebuințate în 1905, p. 36.

17. M. G. Obédénare, op. cit., p. 173.

18. *Ibidem*, p. 88.

19. *Ibidem*, p. 97.

20. P. S. Aurelian, op. cit., p. 163. În 1873, potrivit unui raport consular francez trimis din Galați, se produseseră 1.500.000 hl. rapiță, cea mai mare parte destinată exportului (C. Busé, *Unele considerații privind viața economică a României între 1862 și 1876*, în „Analele Universității București. Istorie”, XXII (1973), nr. 2, p. 51).

21. P. S. Aurelian, op. cit., p. 166.

22. M. G. Obédénare, op. cit., p. 138.

23. În aceeași perioadă se înregistra o vită la 5 hectare în Franța, una la 3 hectare în Anglia și una la 4 hectare în Irlanda (*Ibidem*, p. 147).

24. *Ibidem*, p. 164.

25. *Ibidem*, p. 164.

să se afle, chiar după reformă, în mîinile moșierimii (care-și moderniza inegal și în ansamblu lent gospodăriile), că țărani împroprietăriți nu-și putuseră moderniza gospodăriile, că ei continuau să fie legați de marea proprietate prin „tocmeli” de munci agricole, legiferate în 1867 — în baza unui proiect din 1865 — și în 1872 printre-o nouă lege care le înăsprișeră²⁶ și prin sistemul dijmei. Cu toate acestea, progresele înregistrate, ce este drept mai ales prin extinderea culturilor și prin creșterea posibilităților de comercializare după ce, începînd cu 1869, intrase treptat în funcțiune rețeaua de căi ferate²⁷ și se largise și rețeaua de drumuri moderne, indicau un sens ascendent.

Încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, industria românească înregistrase progrese evidente, al căror ritm s-a accelerat spre mijlocul și mai ales în a doua jumătate a aceluiși secol. Între 1832 numărul meseriașilor bucureșteni a crescut cel puțin de trei ori²⁸, iar din cele 12.867 „stabilimente“ industriale (de fapt, în cea mai mare parte ateliere) constatare de recensămîntul din 1860 (cu unele întregiri în 1863), 7.849 erau înființate începînd cu anul 1850²⁹. Dacă în prima jumătate a secolului au predominat industria casnică, meșteșugul și mica producție de mărfuri, în cea de-a doua jumătate și mai ales din cel de-al optulea deceniu s-a constatat o mai accentuată dezvoltare a *manufacturii* și a *fabricii* — cea dintîi în industria textilă, a confecțiilor și în industria alimentară, cea de-a doua în industria hîrtiei, a zahărului, a cimentului și în rafinăriile de petrol³⁰ — menținîndu-se însă și celelalte trei stadii³¹, deși dezvoltarea industrială „era anarchică și profund inegală“³².

În perioada următoare reformei din 1864, industria din România n-a luat însă imediat avîntul ce a început să fie constatat mai ales începînd din deceniul al nouălea al secolului al XIX-lea ca urmare evidentă a dezvoltării capitalismului, dar și a cuceririi independenței. Situația a îngrijorat pe contemporani. „Noi avem mai multe industrie de un mare viitor — scria în 1870 Ion Ghica exprimîndu-și rezervele —

26. Pentru țărâime, vezi C. Corbu, *Tărâimea din România între 1864 și 1878*, București, 1970; în privința tocmelilor, vezi lucrarea de doctorat a lui Gh. Cristea, în curs de editare; mai vezi și V. Russu, *Observații privind aplicarea legii învoielilor agricole din 1866*, în „Analele Științifice ale Universității A. I. Cuza. Istorie”, XIX (1973), fasc. 1, p. 103—110.

27. Pînă atunci, încă la sfîrșitul deceniuului al șaptelea din secolul XIX, un raport consular constata că „de la Galați la Liverpool cheltuielile sunt mai puțin ridicate decît ale transportului de la 50 mile din interiorul țăril...“ (C. Bușe, op. cit., p. 51).

28. Dan Berindei, *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești, 1459—1862*, București, 1963, p. 164—165.

29. „Anale Statistice”, 1863, p. 136—137.

30. G. Zane, *Caractères généraux du développement de l'industrie roumaine au cours de la seconde moitié du XIX-e siècle*, Bucarest, 1970, p. 5 (communication présentée au V-e Congrès International d'Histoire Economique).

31. Idem, *L'industrie roumaine au cours de la seconde moitié du XIX-e siècle*, Bucarest, 1973, p. 11.

32. Olga Constantinescu și N. N. Constantinescu, *Cu privire la problema revoluției industriale în România*, București, 1957, p. 41.

dar care sănt foarte înapoiate ; au rămas în starea în care erau cînd s-au introdus întîiași dată acum cîteva secole și care, străine de progresele ce au făcut acea industrie în alte țări, dispare una cîte una³³. Cîțiva ani mai tîrziu, P. S. Aurelian se arăta și mai pesimist în aprecierile sale. „România — nota el — este una din țările cele mai înapoiate în industrie“. „Industria mare — mai scria economistul — aceea care prin puterea capitalurilor și a inteligenței transformează producțele agricole și miniere în obiecte manufacurate, acea industrie care nu numai că îndestulează trebuințele locale dar alimentează și comerțiul de exportație, nu există în țara noastră“³⁴. „La Roumanie — își exprima părerea și M. G. Obedenaru în 1876 — n'a jamais en ce qui s'appelle la grande industrie“. „Ce ne sont pas les aptitudes qui manquent à la population roumaine — mai preciza el —, car nous voyons en Transylvanie des Roumains se livrer à l'exploitation des mines, à la fabrication du papier, des cordes, des tissus, du verre etc.“³⁵. El mai constata că „la grande industrie des pays voisins a étouffé les petites industries naissantes ou embryonnaires de la Roumanie“³⁶, considerație care indică necesitatea afirmării independente a României ca o condiție *sine qua non* pentru dezvoltarea industriei sale amenințată de concurența inegală a industriilor marilor state.

Dar mai trebuie remarcat că aprecierile pesimiste ale economiștilor contemporani nu reflectau decît una din fațetele unei realități, care se prezenta mult mai complexă. Ei raportau situația din România celei din țările cele mai înaintate, fără a ține seama în suficientă măsură de punctul de plecare a evoluției economiei moderne românești și de asemenea, fără a lua în considerare în suficientă măsură problemele de ansamblu ale industriei românești în perioada dată.

Minuțioasa analiză pe care profesorul G. Zane a făcut-o cu cîțiva ani în urmă este edificatoare pentru cunoașterea reală a situației industriei românești în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, industria casnică țărănească, îndeosebi în domeniul textil și al confețiilor de îmbrăcăminte, a continuat să fie în ascensiune după 1850³⁷, deși, din al șaptelea deceniu al secolului al XIX-lea, s-au înregistrat semne de stagnare și chiar de regres, datorate atît unor lipsuri de materie primă cit și concurenței produselor manufacurate³⁸ (ceea ce însă nu indică numai o creștere a importurilor, dar și dezvoltarea stadiilor superioare ale industriei).

Producția meșteșugărească a acoperit necesitățile de consum ale maselor pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, dar după 1850 și mai ales în anii 1860—1865 ea a început să-și piardă treptat pozițiile, în

33. Ion Ghica, *Scrisori economice*, vol. I, București, 1937, p. 108.

34. P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 179.

35. M. G. Obédénare, *op. cit.*, p. 190.

36. *Ibidem*, p. 191.

37. G. Zane, *op. cit.*, p. 23.

38. *Ibidem*, p. 34. De exemplu, chiar în domeniul industriei casnice țărănești textile, pătruderea pînzei de bumbac a dus la limitări (Ion Ionescu, *Agricultura română din județul Dorohoiu*, București, 1866, p. 498—499).

târguri și orașe, la sate ea menținindu-se însă și chiar dezvoltindu-se³⁹. În 1867, P. S. Aurelian semnala existența unor meseriași de elită la București, dar numai șase ani mai tîrziu tot el înregistra alarmat dispariția unor meserii tradiționale și încercările unor meseriași de a-și alege alte profesiuni⁴⁰. Breslele, declarate inutile de un ministru de Interne în 1864⁴¹, au fost suprimate în 1873⁴². Nu era vorba însă atât de concurența pe care o aduceau micii producții de mărfuri stadiile mai avansate ale industriei capitaliste — deși neindoelnic dezvoltarea acestora a accentuat decăderea meserilor la orașe —, cît mai ales de concurența aprigă a produselor primite din străinătate, ritmul importurilor crescînd după 1860 și apoi, în cel de-al optulea deceniu îndeosebi — cind „les marchandises des grandes nations capitalistes arrivaient en Roumanie en vagues irrésistibles“⁴³ —, adică tocmai în perioada imediat anteroară cuceririi independenței. Pe deoparte, guvernantii conservatori se arătau interesați cu prioritate de problemele agriculturii și, pe de altă parte, *necesitatea politică* a încheierii convențiilor comerciale — prilej de afirmare a unei poziții *independente* — a dus la o și mai accentuată deschidere a granițelor față de produsele străine, ceea ce a lovit nu numai în mica producție de mărfuri, dar și în ritmul de dezvoltare a stadiilor avansate ale capitalismului.

Volumul încă redus al pieței naționale, insuficientele acumulări interne de capital, lipsa de muncitori calificați, politica de frînă a capitalului străin față de economia și îndeosebi față de industria românească și desigur menținerea dominației otomane, toate acestea au contribuit la relativ mai slabă dezvoltare a industriei României în perioada anteroară anului 1877⁴⁴. Numărul întreprinderilor industriale mari a crescut totuși între 1866 și 1877 de la 39 la 173⁴⁵, deși dezvoltarea industrială modernă a țării era evident încă incipientă, ceea ce l-a făcut pe P. S. Aurelian să scrie cu doi ani înainte de cucerirea independenței — fără a ține seama însă de întreaga realitate și de stadiul general de dezvoltare a țării — că „industria mare, aceea care prin puterea capitalurilor și a inteligenței transformează productele agricole și miniere în obiecte manufacture, acea industrie care nu numai că îndestulează trebuințele locale, dar alimentează și comerçul de exportații, nu există încă în țara noastră“⁴⁶.

Bilanțul anului 1876 a încercat să-l facă M. G. Obedeanu, proclamînd că „la grande industrie des pays voisins a étouffé les petits industries naissantes ou embryonnaires de la Roumanie“, că „le droit d'entrée

39. G. Zane, *op. cit.*, p. 55, 60, 61, 94, 109.

40. *Ibidem*, p. 113—116.

41. *Ibidem*, p. 136.

42. Vczi Matei Ionescu, *La fin des corporations et les débuts des chambres de commerce et d'industrie*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, VI (1967), nr. 6, p. 881—905.

43. G. Zane, *op. cit.*, p. 163.

44. Olga și N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 45—47.

45. *Ibidem*, p. 34.

46. P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 179.

de 71/2% constitue une barrière trop faible pour la protection des fabriques indigènes“ și că „aujour’hui toutes les fabriques de la Roumanie sont fermées, à l’exception d’une usine pour la fabrication des bougies stéoariques et d’une seule fabrique de draps“⁴⁷. Scriind cam în aceeași perioadă, P. S. Aurelian, deși și el reticent, remarcă însă că „în anii din urmă s-au fondat mai multe fabrici de săpun, de luminări stearice, de făină, de ulei, de paste alimentare, ateliere pentru fabricația mașinilor și instrumentelor și altele“⁴⁸.

„Bilanțul“ lui Obedenaru, al cărui pesimism avea și un substrat politic în anul de încheiere a guvernării de o jumătate de deceniu a conservatorilor și care era datorat desigur și faptului că se întemeia pe cifrele recensământului din 1860, este de altfel parțial desmințit chiar de el, atunci cind trece la analiza de detaliu a situației industriei românești⁴⁹. El constata existența la Galați a singurei fabrici de luminări „qui prospère“, numărind peste 50 de lucrători și producând anual 600.000 kg. luminări și 2.000.000 kg. săpun și la Tîrgu Neamț a fabricii de postav a lui M. Kogălniceanu cu 120 lucrători și cu o producție de 50.000 m. postav și 8000 de pături pentru armată⁵⁰, și semnală avîntul pe care-l dobîndise industria extractivă a sării și mai ales a petrolului⁵¹.

In general, datele furnizate de Obedenaru privind industria sunt însă eliptice și incomplete. P. S. Aurelian ne apare în această privință mult mai documentat, „la zi“. El clasa industria în trei ramuri. Privind cea dintii — industriei devenite din „vegetale“ — Aurelian arăta că „morile cu vaporii se înmulțesc în tot anul“ și caracteriza „stabilimentul din Brăila al d. Gerbolini și Borghetti“ ca „cel mai important din toată România“ lucrînd și pentru export, pentru a însemna însă apoi într-o notă că din cauza concurenței morilor austro-ungare întreprinderea își intrerupsese între timp activitatea!⁵² „De cîțiva ani a început să se fabrice paste alimentare“, constată el, observînd că pastele românești fuseseră medaliate cu prilejul Expoziției universale de la Paris din 1867⁵³. P. S. Aurelian mai amintea de fabricarea alcoolului din cereale ca de „o industrie care a luat mare dezvoltare“ și de fabricarea berei, considerînd că de la 1860“ producția trebuie să se fi îndoit de vreme ce în București s-au înființat mai multe stabilimente importante“⁵⁴. El caracteriza industria lemnului ca „plină de viitor“, nota absența filatulilor mecanice, remarcă că „fabricațiunea uleiurilor, a celui de sămîntă de rapiță și în se dezvoltă în tot anul“, deși adăuga că „cu toate acestea pînă astăzi tot ni se trimite ulei de în din Englîera și alte țări“⁵⁵.

47. M. G. Obédénare, *op. cit.*, p. 191.

48. P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 183.

49. Mai vezi Olga și N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 34 și urm.

50. M. G. Obédénare, *op. cit.*, p. 194.

51. *Ibidem*, p. 196—209.

52. P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 184—185.

53. *Ibidem*, p. 185.

54. *Ibidem*, p. 185—186.

55. *Ibidem*, p. 186.

Aurelian mai arăta că „după 1875“ — de fapt în 1875 și 1876 sub scutul legii din martie 1873⁵⁶ — se înființaseră fabricile de zahăr de la Sascut și Chitila⁵⁷, este de observat că de la început această industrie a zahărului a apărut bazată pe tehnica mașinistă⁵⁸.

Aurelian se arăta mai pesimist atunci cînd se referea la „industriile derivate din produse animale“, arătind că săpunurile, fabricarea lumiñărilor, zalhanalele și tăbăcările înregistraseră un declin, atît datorită concurenței produselor străine, cît și restrîngerii de materii prime (împuñinarea vitelor, în privința zalhanalelor); în privința industriei postavului, semnală și el că numai întreprinderea lui Kogălniceanu rezistase concurenței⁵⁹.

Ca și Obedenaru, Aurelian releva — vorbind de „industriile derivate din minerale“ — însemnatatea pe care o dobîndise extracția petrolului — el deplinând însă limitarea extracțiilor minerale la petrol și sare⁶⁰, considerind că „industria petrolului a prins rădăcini în țara noastră și cu oarecare străduință din parte-ne va deveni o ramură din cele mai însemnante de venit“⁶¹. Obedenaru, la rîndul său, ne informează asupra creșterii accelerate a producției de petrol, de la 37.730 hectolitri în 1862 la 174.400 hectolitri în 1873⁶². Exploatarea se făcea însă primativ, prin puñuri de o adincime maximă de 120 m. și nu prin sonde⁶³, iar exportul începuse să se lovească din 1867 de concurența petrolierului american⁶⁴. Trebuie însă notată și apariția în mai multe orașe — București, Ploiești, Galați, Brăila — a unor rafinării⁶⁵, al căror număr a crescut de la 8 în 1864 la 20 în 1878⁶⁶. În privința extractiei sării, de la 45.400.000 kg în 1864 se atinsese în 1873 o producție de 83.000.000 kg⁶⁷. „Sarea — arăta Aurelian — se scoate cu manejuri puse în mișcare cu cai. De curind s-a introdus la aceste saline extractiunea prin forță vaporului“⁶⁸. Ar mai trebui adăugat că industria materialelor de construcții — cărămidă, var și ipsos și ceramică — și într-o oarecare măsură cea metalurgică (la București îndeosebi), atelierele militare și cele de cai ferate⁶⁹ completau peisajul industriei din România în preajma anului 1877.

56. Olga și N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 36.

57. P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 186.

58. Olga și N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 36.

59. P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 192—194.

60. *Ibidem*, p. 196.

61. *Ibidem*, p. 200.

62. M. G. Obédénare, *op. cit.*, p. 207—208.

63. *Ibidem*, p. 203.

64. Olga și N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 39.

65. *Ibidem*. p. 38—39. Mai vezi Constantin Bonciu, *Contribuții la istoria petrolului românesc*, București, 1971.

66. V. Maciu, *Dezvoltarea capitalismului în România între 1864 și 1878*, în *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 456.

67. M. G. Obédénare, *op. cit.*, p. 199—200.

68. P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 204.

69. Olga și N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 40—41.

Industria României în anii premergători cuceririi independenței țării era desigur departe de posibilitățile ei reale de dezvoltare. Abia trezită la o viață modernă, supusă concurenței inegale a produselor statelor mai înaintate — concurența favorizată atât de politica conservatorilor din interior cât și de liber schimbiști, curenț dominant chiar și printre economiștii și oamenii politici cu vederi progresiste ai țării —, susținând (ca și întreaga dezvoltare a economiei românești) consecințele suzeranității otomane, industria României era încă ținută în frîne, dar totodată este neîndoelnic că ea marcase, cu toate greutățile, premisele unei viitoare afirmări și aceasta se cerea împlinită. Aceste premise aveau să dea roade în perioada posterioară independenței (mai ales după legea de protejare a marelui industriei din 1887), rezultate din noul statut internațional al țării, dar și ca rezultantă a acumulărilor anterioare.

Comerțul intern și extern s-au dezvoltat într-un ritm susținut în Principate, îndeosebi din cel de-al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea, intensificindu-se totodată legăturile comerciale dintre țările române⁷⁰, sensul spre formarea pieții naționale unice fiind evident. În 1860 se numărau în Principatele Unite 30.417 comercianți, masați îndeosebi în târguri și orașe; numai la București locuiau 4.742 negustori⁷¹. Menținerea pînă în 1864 a relațiilor feudale la sate și drepturile de monopol ale stăpinilor de moșii, insuficientă înzestrare cu căi de comunicații și mijloace rudimentare de transport, lipsa instituțiilor de credit, care să apere pe negustori de camătă, toate acestea au stăvilit totuși, în parte chiar pînă în preajma independenței, desfășurarea activității comerciale în măsura resurselor existente. Reforma agrară din 1864, constituirea de căi de comunicații și îndeosebi de căi ferate în deceniul premergător independenței și de asemenea înființarea în același ultim răstimp a unor instituții de credit, ca și baterea monedei naționale au contribuit la intensificarea activității comerciale, reflectată, între altele, în dezvoltarea orașelor; populația capitalei București a crescut de la 141.754 de locuitori în 1865 la 177.646 în 1878⁷². Legea pentru înființarea Camerelor de comerț din octombrie 1864 și introducerea sistemului metric începînd de la 1 ianuarie 1866 au influențat de asemenea facilitarea operațiilor comerciale, schimbul dintre sat și oraș. Iată cum descria P. S. Aurelian comerțul intern al țării în preajma cuceririi independenței. „Comerțul intern nefiind supus nici unei restricții afară de cazul ce plătesc unele produse la intrarea în orașe, este cu nepu-

70. Vezi pentru relațiile economice dintre România și Transilvania în deceniul premergător cuceririi independenței statului național român: Carol Göllner, *Relațiile economice dintre Transilvania și vechea Românie în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 255—264; Ioan Tiberian, *Legăturile economice dintre țările române în perioada 1867—1875*, în „Probleme economice”, XXI (1968), nr. 11, p. 34—44; Rodica Șolimescu, *Aspecte din relațiile economice dintre România și Transilvania (1866—1876)*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. IV, București, 1973, p. 237—269.

71. „Anale Statistice”, 1860, p. 92—98, 108—109.

72. V. Maciu, op. cit., p. 476.

tință să se poată prețui; poate însă cineva să-și facă o idee despre importanța sa cugetind la multiplele trebuințe a unei populațiuni de 5 milioane locuitori. Productele destinate comerциului interior se desfășoară în magazinele din orașe sau în târgurile ce se fac în toate localitățile la diferitele epoci ale anului. Nu există plasă în care să nu se facă târg o dată sau de mai multe ori pe an. Afără de aceasta, în toate săptămânile se țin târguri în orașe de se aprovizionează populațiunea rurală. Înlesnirea comunicațiunilor va face să inceteze asemenea întâlniri; cu toate acestea va trece timp pînă cînd locuitorii din toate comunele țării să poată a-și procura obiectele trebuincioase de-a dreptul din orașe⁷³.

Dar neîndoilenic că dezvoltarea comerçului extern a fost mai spectaculoasă în cursul decenilor următoare tratatului de la Adrianopol (1829), prin care a fost abolid monopolul otoman asupra principalelor produse ale Principatelor și mai ales după constituirea statului național (1859). Comerçul exterior al Principatelor „a împătrit” în curs de mai puțin de patru decenii⁷⁴. Trecindu-se de la un export în valoare de 35.413.299 lei în 1840 la unul în valoare de 144.962.079 lei în 1875 și de la un import de 19.673.176 lei la un import de 100.834.169 lei⁷⁵, ceea ce reflectă chiar o „încincire”. „Neutralizarea” gurilor Dunării în urma tratatului de la Paris a dus, potrivit opiniei justificate a lui Obedenaru, la sporirea activității comerciale pe căile de apă, aceasta primind apoi un nou și puternic impuls prin punerea în funcțiune a rețelei de căi ferate. „Depuis le raccordement des voies ferrées roumaines avec les lignes autrichiennes (1872) — nota el —, le commerce de la haut Moldavie se fait surtout en Galicie”. „Avec la mise en exploitation des voies ferrées — mai scrisa Obedenaru — le commerce extérieur a recu une impulsion encore plus marquée; et nous sommes en droit de nous attendre à une plus grand développement de l'exploitation lorsqu'on aura terminé les lignes de jonction avec la Russie, la Turquie et l'Autriche”⁷⁶.

Comerçul extern a cunoscut deci o necontentă dezvoltare, balanța comercială fiind în permanență excedentară pînă în 1877. Pe primul plan figurau între produsele de export materiile vegetale (peste 80%), pe al doilea cele animale (sub 20%) și doar pe al treilea cele minerale (ceva peste 10%). În 1871 cele dintîi figurau în tabelul de export cu 147.781.351 lei, cele de-al doilea cu 26.418.717 lei și materiile miniere doar cu 1.910.537 lei⁷⁷. Dacă patru cincimi din materiile animale exportate treceau în Austro-Ungaria, în privința cerealelor (133.127.640 lei) aproape cîte un sfert a luat calea Imperiului otoman (32.868.831 lei),

73. P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 232—233.

74. *Ibidem*, p. 231.

75. *Ibidem*, p. 234.

76. M. G. Obédénare, *op. cit.*, p. 237. Joncțiunile au fost efectuate în anii următori, angrenind și mai puternic România în schimbul economic internațional.

77. P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 236.

a Franței (30.528.981 lei) și a Angliei (27.196.085 lei)⁷⁸, următoarea în ordinea importanței înscriindu-se Austro-Ungaria cu 17.866.071 lei, la care se adăugau și 7.685.202 lei reprezentând rapița și ale produsele vegetale⁷⁹.

Produsele exportate din România în 1871 în valoare totală de lei 177.682.783 se trimiteau îndeosebi în următoarele patru țări: Austro-Ungaria (49.635.217 lei), Imperiul otoman (39.586.637 lei), Franța (31.951.541 lei) și Anglia (27.395.260 lei)⁸⁰. În ceea ce privește importul — cifrat în 1871 la 82.927.228 lei, el era efectuat în cea mai mare parte — peste 70 milioane — din aceleași patru țări în care se exportau bunurile românești: Austro-Ungaria (37.028.629 lei), Anglia (14.390.820 lei), Imperiul otoman (10.476.460 lei) și Franța (9.819.459 lei)⁸¹. În ordinea importanței se aduceau „materii de ată și bumbac“ (10.825.696 lei), diferite obiecte de consum (7.656.558 lei), „materii de lină“ (6.637.695 lei), „materii animale“ (6.603.470 lei), articole diverse (5.924.745 lei), fierărie (5.034.443 lei), materii vegetale (4.480.108 lei), fructe (4.197.067 lei), metale (3.512.595 lei), obiecte de piele (3.182.268 lei), tutunuri (2.928.728 lei), bumbacuri (2.866.521 lei), mătăsării (2.340.577 lei), mașini (1.531.178 lei), băuturi (1.525.778 lei), piei (1.255.737 lei), hirtie și cărți (1.228.990 lei), minerale (1.032.500 lei); celelalte importuri erau inferioare sumei de un milion pe an⁸². După cum se remarcă, accentul cădea încă pe un import destinat claselor posedante, alcătuit îndeosebi din bunuri de consum; faptul că se importau „mătăsării“ în valoare de aproape 2 1/2 milioane și mașini doar de 1 1/2 milion este semnificativ. Mai trebuie remarcat că este cert că importul real depășea cifrele oficiale; Obedenaru își exprimă astfel opinia că „les chiffres publiés par le Bureau de statistique représentent, à peu de chose près, la moitié de la valeur réelle des produits importés“⁸³.

Este evident că în ceea ce privește comerțul, cu toate unele sechele pe care el le mai purta, deceniul premergător momentului cuceririi independenței a însemnat intensificarea comerțului intern, ca și a celui extern, cuprinderea mai accentuată a țării în schimbul internațional, ceea ce impunea că mai grabnica dobândirea unui nou statut internațional menit a favoriza, într-un cadru mai propice, dezvoltarea pe mai departe a acestor activități.

De o deosebită însemnatate în procesul de dezvoltare a economiei românești, contribuind la mai accentuata ei ancorare în economia mondială, au fost în epocă căile de comunicație, sector în care s-au înregistrat progrese remarcabile. Contemporanii înțelegeau rolul deosebit pe care urma să-l aibă dezvoltarea căilor și mijloacelor de comunicație. „Fără căi de comunicație — remarcă P. S. Aurelian — dezvoltarea eco-

78. Ibidem, p. 237, 239.

79. Ibidem, p. 239, 240.

80. Ibidem, p. 242.

81. Ibidem, p. 250.

82. Ibidem, p. 243.

83. M. G. Obédénare, op. cit., p. 245.

nomică este imposibilă“, el adăugind că „țările care sunt astăzi în capul producțiunii agricole și industriale sunt în același timp înzestrate cu mai multe căi de comunicațiune“. Realist, el mai observă că „România rămasă în urmă întrucât privesc dezvoltarea sa economică, datorește în parte starea sa de înapoiere lipsei de mijloace de transport“. Dar tot același economist putea nota cu satisfacție că începând din 1859 fusese realizat, în acest domeniu, „mare progres“⁸⁴. În preajma cuceririi independenței, România era înzestrată cu 37 de drumuri naționale, insu-mind 3.300 km., din care aproape 2.000 km. erau efectiv realizați pînă la sfîrșitul anului 1874; această rețea se interferă cu cea a drumurilor județene, realizată în curs de cinci ani și însumind 3.300 km.⁸⁵. În total, România avea la sfîrșitul anului 1878, 5.349 km. de drum pietruit și macademizat; patru ani mai tîrziu erau în circulație în jurul a 5.470 drumuri naționale și județene, la care se adăugau și 4.000 km. căi vecinale⁸⁶. Deosebit de importantă a fost construirea a 22 de poduri metalice realizată începând din 1865⁸⁷, prin intermediul căror s-au evitat intreruperile în circulație care se constatau mai înainte cu prilejul venirii apelor mari.

Dar neîndoilenic cea mai mare importanță în domeniul lucrărilor publice a avut-o construirea „drumurilor de fier“ cînd ne gîndim că pînă în 1869 nu exista un crîmpei de drum de fier și că în interval de zece ani posedăm deja peste 1.133 km. — scria Aurelian — caută să recunoassem că construcțiunea căilor ferate române a mers îndestul de repede⁸⁸. În 1878 erau în funcțiune aproape 1.300 km.⁸⁹, din nordul Moldovei și pînă la Vîrciorova teritoriu României fiind străbătut pe căi ferate puse în legătură cu rețelele de căi ferate austro-ungare, ruse și otomane. Deși majoritatea căilor ferate au fost construite cu capital străin, ceea ce a dat naștere la abuzuri și obligații apăsătoare pentru stat pînă a se obține răscumpărarea, drumurile de fier au creat un nou cadru de activitate economiei românești, stimulind-o și conectind-o mai puternic economiei mondiale.

Un alt domeniu în care progresele au fost importante a fost cel al circulației monetare și a creditului. Introducerea sistemului monetar național începând din 1867 prin adoptarea sistemului bimetalist al Uniunii monetare latine, prin punerea în circulație nu numai a monedelor de aramă, ci și a celor de argint și aur și prin acceptarea la casele publice a monedelor similare de argint și de aur ale Franței, Belgiei, Italiei și Elveției, a reprezentat un mare pas înainte în dezvoltarea economiei naționale și totodată și un prilej de afirmarea drepturilor su-

84. P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 209.

85. *Ibidem*, p. 211—212.

86. *Ibidem*, p. 212, nota 1.

87. *Ibidem*, p. 212.

88. *Ibidem*, p. 218.

89. V. Maciu, *op. cit.*, p. 467.

verane ale țării⁹⁰. Dacă au luat naștere în deceniul premergător proclamării independenței un număr de bănci moderne în bună măsură cu capital străin (cea mai însemnată fiind Societatea financiară a României, care a trebuit însă să lichideze în decembrie 1876⁹¹, în schimb crearea Băncii Naționale a României, deși proiectată în 1876, n-a avut loc decât după dobândirea noului statut de neatîrnare a țării. Importante au fost în domeniul creditului, în afara Casei de Depuneri și Consemnațiuni, înființată încă în vremea lui Alexandru Ioan Cuza, crearea în 1873 a Creditului Funciar Rural⁹² și în anul următor a Creditului Urban București, iar mai înainte în 1870 a societății *Economia* „cea dintii asociație de credit popular fundată în România“, ca și a unor mari societăți de asigurare, cele mai marcante fiind *Dacia* (din 1871), *România* și *Unirea*⁹³.

Bugetul pe anul 1875 a însumat la venituri 91.441.418 lei (principalele resurse fiind oferite statului prin contribuțiile directe — 29.082.017 —, prin cele indirecte — 32.201.000 —, prin domeniile statului — 19.075.132 — și prin veniturile poștei, telegrafului și căilor ferate — 6.500.000 lei)⁹⁴, iar la cheltuieli 97.149.551 lei, deci dezvăluind un dezechilibru. Dacă ținem seama că cea mai mare parte a cheltuielilor erau afectate finanțelor și datorilor publice (52.029.544 lei), ca și de faptul că la 1/13 iulie 1875 acestea însumau 167.181.968 lei⁹⁵, trebuie să constatăm că starea finanțelor nu era din cele mai bune. Totodată însă trebuie luat în considerare faptul că datorile publice avuseseră la bază cheltuielile afectate unor importante lucrări de interes public și îndeosebi cele legate de construcția căilor ferate. M. G. Obedenaru remarcă că statul „achète, horriblement cher, il est vrai, tous les ans, une partie des chemins de fer“, el adăugind, de altfel, că „c'est justement parce que l'Etat inscrit parmi ses dépenses l'annuité des lignes concédées, que le budget se solde en déficit“⁹⁶.

Economia României a trăit pînă în preajma anului 1877 un amplu și complex proces de transformări, „... depuis 1867, scria Obedenaru

90. Vezi : C. Moisil, *Renașterea monetară românească*, IV (1940) ; Aurel Vijoll, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din țările române și România burghezo-mosierească*, București, 1958 ; Costin C. Kirilescu, *Sistemul bănesc al leului și precursori lui*, vol. I, București, 1964 ; *Crearea sistemului monetar național la 1867*, București, 1968 ; Constanța Strbu, *Un episod din lupta pentru afirmarea suveranității naționale : 100 de ani de la inaugurarea monetăriei statului*, în „*Studii*“, XXIII (1970), nr. 3.

91. M. G. Obédénare, op. cit., p. 295 ; V. Maciu, op. cit., p. 471—472.

92. Crearea sa a ridicat imediat valoarea pămîntului (M. G. Obédénare, op. cit., p. 86).

93. P. S. Aurelian, op. cit., p. 261.

94. M. G. Obédénare, op. cit., p. 328. Pentru istoria finanțelor românești, mai vezi Th. C. Aslan, *Finanțele României de la Regulamentul organic pînă astăzi, 1831—1905*, București, 1905.

95. M. G. Obédénare, op. cit., p. 332. Pentru datorile publice, vezi I. Tutuc, *Imprumuturile publice ale României (1864—1916)*, București, 1918 și Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și imprumuturile contractate 1823—1933*, București, 1934.

96. M. G. Obédénare, op. cit., p. 333.

sintetizind mutațiile înregistrate în curs de un deceniu — on a fondé en Roumanie des institutions de crédit, on y a construit des chemins de fer, des ponts, des routes ; bref, il y est survenu des grandes modifications dans la production, dans les échanges de produits avec les pays étrangers etc⁹⁷. Este drept că tocmai în ultimii ani ai deceniului în cauză, economia românească suferise urmările atât ale crizei ciclice europene din 1873—1877, care dusese la scăderea prețului cerealelor și determinase retrageri ale capitalurilor străine, cît și ale guvernării conservatoare⁹⁸. Industria făcea parte cu greu concurenței străine, agricultura era lezată de scăderile de preț, unele instituții bancare au trebuit să lichideze. Dar nu era vorba în realitate decât de împrejurări istoricește trecătoare, care nu puteau stăvili sensul profund al unor evoluții istorice și care, dimpotrivă, au contribuit a reliefa și mai categoric națiunii române necesitatea ca prin recucerirea independenței țării și prin suprimarea oricărora forme de dependență să se creeze cadrul prielnic prosperării unei economii pentru a cărei înflorire condiția de bază era deplina eliberare și înlăturarea stăvilelor din afară.

Greutățile existau, economia nu funcționa în măsura în care s-ar fi dorit acest lucru, dar cei lucizi înțelegeau că orice progres trebuie să fie rodul unei evoluții și că simpla comparație cu stările de lucruri din țările înapoiate nu era edificatoare în înțelegerea unor realități.

„L'état social et économique des Roumains — scrie cu amintita luciditate Obedenaru în 1876 — est très arriéré si on le compare aux pays civilisés de l'Occident ; nous en avons assez dit sur la mauvaise assiette des impôts... et sur la nécessité pour l'État de débourser tous les ans une certaine somme pour compléter l'annuité due aux concessionnaires des chemins de fer ; mais avant de les traiter d'incapables et de paresseux, il faut bien examiner si les Roumains, pour marcher dans la voie du progrès, n'ont pas en à vaincre des obstacles insurmontables : il faut se demander s'ils n'ont pas fait de grands efforts pour sortir de cet état arriéré ; et surtout il faut examiner jusqu'à quel point ils sont supérieurs en civilisation aux peuplades qui les entourent. Jusqu'au XVII-e siècle, la Roumanie a été dans la nécessité de combattre constamment pour sauvegarder son indépendance, voire même son existence. Son état normal était la guerre défensive. Le souci était non de savoir comment on ferait pour vivre, mais comment on ferait pour bien mourir. Dans de pareilles conditions la culture de la terre ne pouvait être que rudimentaire ; les arts, délaissés, les métiers, dans l'état primitif. On ne construit pas de routes lorsque l'invasion menace les frontières...“⁹⁹.

In anul premergător proclamării independenței, recunoscind greutățile, relatind obiectiv ce se realizează, ceea ce se realiza și ceea ce trebuie realizat, Obedenaru și mărturisea credința în viitorul națiunii sale, exprimând, neindoielnic, ceea ce în acel moment de așteptare și

97. *Ibidem*, p. VI.

98. V. Maciu, *op. cit.*, p. 480.

99. M. G. Obédénare, *op. cit.*, p. 427.

entuziasm, credeau majoritatea conaționalilor săi. „Le peuple roumains travaille, produit — arăta el — il a donné et il donné journellement, des preuves qu'il a une intelligence d'élite et qu'il sait se tirer à son honneur des situations embarrassantes que lui créent parfois les événements du dehors. On le voit marcher dans la voie du progrès à la suite des grandes nations de l'Occident. Il perfectionne tous les jours ses institutions“¹⁰⁰. Era o concluzie optimistă, dar care a coincis cu evoluția ulterioară a României.

Mutații esențiale au avut loc începînd de la jumătatea secolului în societatea românească. Formarea și maturizarea națiunii moderne și ascensiunea capitalistă au coincis firesc cu modificări în compoziția și forța claselor, pădurilor și categoriilor sociale din țările române. Țărănimia continua să reprezinte și în preajma anului 1877 mareea majoritate a populației. Țărănimii libere a venit să i se adauge pe întreg teritoriul națiunii de la mijlocul secolului al XIX-lea — în Principate din 1864 — mareea masă a țărănimii eliberate. Este neîndoilenic că în viața și mentalitatea țăranilor s-au înregistrat mari schimbări în cursul secolului al XIX-lea, concretizate, între altele, nu numai în acțiunile revoluționare din 1848—1849, dar și în faptul că atât în timpul evenimentelor revoluționare, în cadrul Comisiei proprietății de la București cit și în Adunările ad hoc din 1857 de la Iași și București reprezentanții țăranilor au găsit un limbaj politic adecvat prin care și-au exprimat revendicările în noua societate modernă în curs de constituire¹⁰¹. Cu toate acestea, problemele țărănimii erau departe de a fi deplin rezolvate. Reforma agrară realizată în 1864 în România a avut un caracter incomplet și îndeosebi nu s-a asigurat în suficientă măsură progresul tehnic al agriculturii pentru țărani eliberați și improprietări, supuși apoi presiunii tocmaiilor agricole și mai ales continuăril dependenței lor față de moșierime¹⁰². Această situație a generat, firesc, în continuare, frâmintări ale țărănimii care, în ciuda reformei din 1864, nu-și găsise tiparele depline ale unei vieți prospere și libere¹⁰³. Dar ca și în anii luptei pentru Unirea Principatelor, cind țărănimea a acționat energetic pentru realizarea obiectivelor naționale¹⁰⁴ și acum, în noile momente istorice ce se pregăteau, ca și în timpul desfășurării acestora, țărani vor fi din nou prezenți în primele rînduri, Independen-

100. *Ibidem*, p. 420.

101. Vezi Apostol Stan, *La problème agraire pendant la révolution de 1848 en Valachie*, București, 1971, p. 93—121; Valerian Popovici, *Problema socială în dezbatările Divanului ad hoc al Moldovei*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie“, Iași, X (1959), fasc. 1-2, p. 1—35; Dan Berindei, *Problema agrară în dezbaterea Divanului ad hoc și a Adunărilor Țării Românești (1857—1861)*, în „Studii“, XI (1958), nr. 1, p. 29—52.

102. Vezi detalii în Constantin Corbu, *Țărănimia din România între 1864 și 1878*, București, 1970.

103. Vezi Vasile Maciu, *Cu privire la situația și lupta țărănilor din România în ajunul războiului de independență*, în „Studii“, VIII (1955), nr. 3, p. 31—48.

104. Vezi N. Adâniloaie, *Țărănimia și Unirea*, în Studii privind Unirea Principatelor, București, 1960 și Gh. Platon, *Frâmintări țărănești în Moldova în preajma Unirii*, loc. cit.

dența reprezentind pentru ei, ca și Unirea din 1859, și indirecta făgăduială a satisfacerii cel puțin parțială a doleanțelor lor de clasă.

Destrămarea feudalismului și ascensiunea capitalismului au creat condiții pentru formarea și treptata creștere a numărului muncitorilor salariați. Neindoelnic că relativ slaba dezvoltare a industriei românești a frinat acest progres, l-a făcut să evolueze lent, dar esențial este faptul că de la apariția ei nouă clasă s-a făcut remarcată¹⁰⁵. Deși în preajma anului 1877 numărul muncitorilor din industrie și transporturi raportat la cel al țăranilor și muncitorilor agricoli „era cel puțin de 10 ori mai mic“¹⁰⁶, atât în evenimentele revoluționare din 1821, cât mai ales în timpul revoluției din 1848 și în lupta pentru Unirea Principatelor muncitorii se evidențiază în primele rânduri ale patrioților. De asemenea, în cursul deceniului premergător cuceririi independenței ei trecuseră la forme de organizare, ajungîndu-se în toamna anului 1872 la înființarea Asociației generale a lucrătorilor din România¹⁰⁷. Faptul că tot în această perioadă se înregistrează începuturile mișcării sociale și politice în România — deosebit de activă tocmai în anii războiului de independență — își păstrează întreaga însemnatate pentru ulterioara organizare politică și pentru acțiunile întreprinse de muncitorii români în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea.

Burghezia în ascensiune, încă din secolul al XVIII-lea, pentru care realizarea Unirii Principatelor însemnase un evident succes și o revanșă după înfringerea ei din 1848—1849, a ocupat o poziție marcantă în cadrul statului național, deși a avut de înfruntat forță politică a moșierimii, favorizată de stipulațiile electorale anexate Convenției de la Paris din 1858, apoi de sistemul colegiilor intemeiată și pe sprijinul pe care conservatorii l-au avut din partea celor mai multe mari puteri. În rândurile burgheziei, pozițiile nu erau unitare; dacă marea burghezie (mari negustori, bancheri și mari arendași) se apropia de moșierime, burghezia mijlocie, îndeosebi cea industrială, compusă din patroni de manufacuri, mici fabrici și mai ales din patroni de ateliere de cooperație capitalistă simplă și de asemenea, din intelectuali, funcționari și comercianți susținea un program înaintat. Pe o poziție și mai avansată se situa mica burghezie, zecile de mii de meseriași și mici negustori, susținători în genere, ca și muncitorii, în acea vreme, a curentelor politice burgheze de stanga și în primul rînd ai liberalilor radicali. În ceea

105. Pentru istoria clasei muncitoare, vezi *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România. Până la primul război mondial*, sub redacția lui N. N. Constantinescu, București, 1959.

106. Vasile Maciu, *Inceputul mișcării muncitorești și al celei sociale*, în *Istoria României*, vol. IV, București, 1864, p. 484.

107. Vasile Petrișor, *Un moment semnificativ din istoria mișcării noastre muncitorești: crearea Asociației generale a tuturor lucrătorilor din România*, în „Anale de Istorie”, XVIII (1972), nr. 5, p. 67—78; Mircea Iosa, *Rolul și însemnatatea „Asociației generale a lucrătorilor din România”*, în „Studii”, XXV (1972), nr. 5, p. 915—924; Vasile Maciu, *Formarea și activitatea Asociației generale a lucrătorilor din România. La o sută de ani de la înființarea ei*, în *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907*, Craiova, 1973, p. 265—291.

ce privește poziția ei în societatea din România, recensământul din 1859—1860 a dezvăluit existența unei burghezii care grupa cam 15% din populația țării, numărul cel mai mare reprezentându-l fiind micii burghezi. Raportați la numărul capilor de familie din țară s-au constatat 6,2% meseriași și 3,2% comercianți, la aceștia mai adăugindu-se 3% funcționari, precum și peste 6.000 de profesori și învățători, peste 300 de avocați, aproape 500 de medici, chirurgi și farmaciști, peste 2.000 de artiști și aproape 20.000 de clerici¹⁰⁸. Este neîndoilenic că în aproape cele două decenii scurte între 1859 și 1877, burghezia a crescut într-o măsură și mai accentuată, atât în privința numărului, cât și mai ales forței economică. Pentru burghezie, interesată în comerț și arendăsie, dar și, în parte cel puțin, în industrie, consolidarea, largirea și dezvoltarea pieții interne era o condiție *sine qua non* a existenței și propășirii ei, iar procesul de făurire a statului național, modern și independent era direct corelat obiectivelor economice ale acestei clase posedante și exploatatoare, dar care se situa în ansamblu, în epocă, pe pozițiile progresului.

Moșierimea, în rindurile căreia se intilneau mai ales membrii fostei boierimi, desființată prin prevederile Convenției de la Paris din august 1858, dar nu numai aceștia, ci și unii mari burghezi care și achiziționaseră domenii, reprezentă în general poziții conservatoare și retrograde. Trebuie remarcat că dacă numărul burgheziei crescuse în raport cu însăși dezvoltarea capitalistă, îndeosebi o dată cu cel de-al patrulea deceniu al secolului, boierimea cunoșcuse la rîndul ei profunde mutații. Perioada Regulamentului Organic (1831—1848) înlesnind promovarea în ranguri boierești a sute de burghezi, ceea ce practic a modificat însăși structura boierimii, tocmai în preajma abolirii rangurilor și a transformării ei în moșierime. De asemenea, trebuie avută în vedere și imburghezirea unui număr însemnat dintre boieri, chiar și a unora provenind din familiile de rangul I, precum și existența moșierimii liberele, situată pe poziții social-politice apropiate de cele ale burgheziei, uneori ea fiind direct interesată și în dezvoltarea industriei. Dar, pe de altă parte, se numărau nu puțini boieri, respectiv moșieri, care se cramponau pe vechi poziții retrograde, cu totul ostile progresului, ceea ce, de altfel, dădea clasei *în ansamblu*, un caracter de frină în societatea românească.

Desigur că fiecare dintre clasele și categoriile sociale din România și avea propriile interese și implicit propriile revendicări, dar în egală măsură este de observat că în problema independenței societatea românească nu era și nu putea fi divizată, deplină eliberare a țării convenind tuturor, chiar și moșierimii. Este însă drept că modalitățile de obținere a statutului de neutrinare a țării erau văzute diferit, moșierimea îndeosebi căutind să evite, pînă în ultimele momente, confruntarea militară, temătoare de consecințele sociale ale acesteia. România independentă era însă un obiectiv unanim, al întregii națiuni și de altfel, nu

¹⁰⁸. P. S. Aurelian, op. cit., p. 14—15.

numai a locuitorilor statului național, ci și a românilor din provinciile încă aservite dominației străine nemijlocite, care vedea în viitoarea neatârnare a României preludiul firesc al desăvîrșirii făuririi statului unitar în limitele teritoriului locuit de națiunea în ansamblul ei.

LES PRÉMISSES ÉCONOMIQUES ET SOCIALES DE LA FORMATION DE LA ROUMANIE INDÉPENDENTE

RÉSUMÉ

Ayant comme point de départ, de riches informations, l'auteur met en évidence les prémisses économiques et sociales de la conquête de l'indépendance d'État de la Roumanie.

Tous ces données prouvent que la conquête de l'indépendance d'État de la Roumanie était une nécessité objective, une étape nécessaire pour la réalisation de l'unité complète et de l'Indépendance de l'état roumain.